

Rechtvaardiging van historiografische posities

Frank Vonk

Abstract: What does it mean to be engaged in writing the history of linguistics? Can it be done without focussing upon the historiographical point of view? And can this point of view be determined, let alone justify work in the historiography of linguistics as such? Historiography of linguistics is not justified by the history of linguistics but by concretizing the historiographical principles underlying the historian's work. Now it is unclear what justifies the historiographical position. Can we distinguish different positions? And can we judge on these positions? What are the criteria for our judgments? In this contribution the position of the historiographer is linked to a scientific idea that relates the work done by any historiographer of linguistics to a social and time-bound context. Historiography is not dependent upon the historical data delivered by diligent historians in the field but by the social awareness of the historiographer as a scientific writer. Thus, the historiographer of linguistics becomes a socially responsible representative of his discipline, knowing at least why and for whom he is writing his stories.

Trefwoorden: geschiedenis / geschiedschrijving / sociaal karakter van geschiedschrijving / wetenschap / wetenschapsgeschiedenis / taalwetenschap

1. Rechtvaardigingscontexten

Sedert het verschijnen van Noam A. Chomsky's *Cartesian Linguistics* (1966) buitelen taalwetenschapshistoriografen over elkaar heen als het gaat om de "juiste" of "adequate" beschrijving van de historische ontwikkelingen en interpretaties van de taalwetenschap die Chomsky aanvoert ter ondersteuning van zijn mentalistisch-linguïstische programma. Een belangrijk punt lijken de claims die hedendaagse historiografen leggen op de contextualiteit van het taaldenken. Naast de vraag waar deze kritische toets

op gebaseerd is en in hoeverre die ooit adequaat kan zijn, blijft de vraag waar een “adequate” historiografie eigenlijk aan moet voldoen. Wat zijn de criteria en zijn die criteria niet in eerste instantie gegeven in een gemeenschap van historiografen die de fundamentele discussie over deze criteria durven aan te gaan? Is elke historiografie niet in hoge mate een contextafhankelijke bezigheid? En vormt deze context uiteindelijk niet de rechtvaardiging van historiografische uitspraken? Als een objectivistisch tegenover contextualistisch) opgeleide taalwetenschapshistoriograaf deze rechtvaardigheidscontext betwist, is daar op zichzelf niets mis mee. Diens rechtvaardigingsgrondslag is echter paradigmatisch duidelijk anders aangezet, kent andere beoordelingscriteria, dan een contextualistisch opgezette rechtvaardigingshouding.¹ Deze gaat uit van de inpassing van of de constructie van een relevante beschrijvingscontext van historische gegevens (vgl. Lorenz 1987; 1990³: 13ev)). Hiervan uitgaande plaatst elke

¹ In zijn studie over *De wetenschappelijke revolutie* (1996, in 2005 in het Nederlands vertaald) wijdt Steven Shapin, Franklin L. Ford Professor of the History of Science aan de Harvard University, een aantal pagina's aan “Enkele historiografische kwesties” (Shapin 1996; 2005: 21-28). Aardig is de eerste zin van het boek: “Dit boek gaat over iets dat nooit heeft plaatsgevonden — de wetenschappelijke revolutie” (Shapin 1996; 2005: 13). Een meer dan bekend historisch gegeven wordt hier op basis van een onterechte classificatie en indeling, van ‘wetenschappelijk vakmanschap’ door latere wetenschappers, onderuit gehaald. Deze werkwijze voldoet kennelijk aan bepaalde wetenschappelijke behoeften die in feite al een decontextualisering van oorspronkelijke gebeurtenissen (“historical events”) aangeeft. Interessant wordt het helemaal, wanneer iedereen het concept van een “wetenschappelijke revolutie” overneemt en het ook onkritisch wordt gehanteerd in de wetenschapsgeschiedschrijving. Shapin geeft bijvoorbeeld aan dat veel wetenschappelijke ontwikkelingen voortkomen uit maatschappelijke behoeften.

“Wie wetenschap op een sociologische manier wil beschrijven, kan niet zomaar voorbijgaan aan wat de relevante beoefenaren ervan *wisten* en hoe ze aan die kennis kwamen. De sociologisch aangelegde geschiedkundige zal het verwerven en opslaan van kennis juist moeten weergeven *als maatschappelijke processen*. (Shapin 1996; 2005: 22)

Wat blijft is de conclusie van Shapin dat er niet één verhaal van de wetenschapsgeschiedenis bestaat, maar dat allerlei toevalligheden van invloed blijken op de geschiedschrijving. Het gaat om de selectie van voor ons relevante gegevens en daarmee wordt geschiedschrijving noodzakelijk een activiteit die onze interesses reflecteert.

wetenschapshistoriograaf — laten we er even vanuit gaan dat de geschiedschrijving van de taalwetenschap een wetenschappelijke onderneming is² — niet alleen zijn onderzoeksonderwerpen maar ook zichzelf steeds in een rechtvaardigingscontext die geen absolute status heeft, maar van verschillende en wisselende criteria afhankelijk is: opleiding, mensbeeld, wetenschapsopvatting, specialisatie, plaats in de historiografische “discourse community.”³ Deze “plaatsing” hangt af van de afgebakende ethische opvatting van hetgeen wel en wat niet met historische

² Ik zal hier niet uitweiden over het wetenschapsconcept dat in de historiografie van de taalwetenschap een rol speelt. Wetenschap beschrijft enerzijds de activiteiten van wetenschappers: taalwetenschappers, maar ook taalhistoriografen, anderzijds kent het een duidelijk *normatieve* component: het schrijft voor wat het uitoefenen van een wetenschappelijke historiografie omvat, het geeft de criteria waaraan deze discipline moet voldoen. Een interessante genese van wetenschapsbeoefening en de functie ervan biedt Richard Feynman (1999) in zijn lezing “What is science”. Hij schrijft dat het gaat om een geleidelijke accumulatie van kennis en de overdracht hiervan van de ene op de andere generatie. Sommige levende wezens (mensen?) leren sneller dan andere, maar er zat een “kwaal” (*disease*) in deze overdracht: er werd niet alleen nuttige en goede ideeën overgedragen, maar ook niet noodzakelijk nuttige kennis. Dus op zeker moment zien we niet alleen een accumulatie van nuttige, maar ook van nutteloze of wellicht schadelijke informatie.

“Then a way of avoiding the disease was discovered. This is to doubt that what is being passed from the past is in fact true, and to try to find out *ab initio*, again from experience, what the situation is, rather than trusting the experience of the past in the form in which it is passed down. And that is what science is: the result of the discovery that it is worthwhile rechecking by new direct experience, and not necessarily trusting the race experience from the past. I see it that way. That is my best definition.” (Feynman 1999: 185)

Of historiografen van de taalwetenschap ook een helder wetenschapsbeeld hebben, blijft de vraag. Er worden natuurlijk naast nuttige ook veel onnuttige kennis overgedragen en zien historiografen het als hun taak deze kwalen recht te zetten?

³ Het begrip “discourse community” duikt regelmatig op in historiografische kringen. Misschien ook vanuit de behoefte om een rechtvaardigingsconcept in te voeren dat op een brede acceptatie kan rekenen. De Amerikaanse linguïst John Swales karakteriseert een “discourse community” als een groep mensen die met elkaar communiceren op basis van gemeenschappelijke doelen, bepaalde manieren van communiceren, op een bepaalde manier informatie verstrekken en feedback geven, verschillende genres kennen die hun communicatie te bevorderen, een specifieke woordenschat hanteren en een drempel kennen om anderen al dan niet toe te laten tot hun inhoudelijke en communicatieve deskundigheid (zie “Discourse community” 2007: 1).

gegevens kan en mag worden gedaan.⁴ Het dilemma dat zich hierbij voordoet is of ik als historiograaf eigenlijk wel recht kan doen aan de historiografische rechtvaardigingscontext zelf en aan de historische gegevens en hun (geïnterpreteerde) contextualiteit. Kan ik als historiograaf deze gegevens voor zichzelf laten spreken en ze daarmee als actor in een rechtvaardigingsnetwerk laten fungeren?⁵ Of is deze benaderingswijze er een die door vakgenoten wordt of moet worden afgewezen omdat deze de zelf gecreëerde autoriteit op een bepaald vakgebied, met betrekking tot een bepaalde specialisatie ondermijnt? Men denke in dit geval aan peer reviews bij artikelen en/of tijdschriften van enig niveau.

2. “Frustrationstoleranz”

Ik zou in aansluiting op het bovenstaande kort in willen gaan op de intrigerende handelwijze van een beroemd taalkundige, Philip Perlmann,⁶ die zich in een hotel aan de Italiaanse kust ophoudt met een aantal collega's

⁴ De “ethische” context van historiografisch handelen binnen de taalwetenschappen wordt op het niveau van de methodologie en het effect of de consequenties van historiografisch onderzoek door Law (2003: 279-283) kort behandeld.

⁵ Recentelijk vindt men in de wetenschapstheoretische literatuur een fascinerende uitwerking van een sociologische benadering van wetenschapsbeoefening. Deze benadering is enerzijds door een aantal Britten in gang gezet (o.a. David Bloor, Harry Collins, Trevor Pinch) en anderzijds door een aantal Fransen (o.a. Bruno Latour en Michel Serres). Het levert een soort postmodern panorama op van deelverhalen die samenhangen met de complexe semiotische structuur van netwerken en de spelers in dit netwerk. Het gaat niet om de betekenis van de spelers als zodanig maar hun inbedding in de context van het netwerk. Van belang zijn de relationele functies van “actoren” binnen het historiografische discours, waarbij gegevens een rol spelen die op voorhand (intentioneel) niet deel uitmaakten van dit netwerk, zoals een verjaardigsfeest, een toevallige ontmoeting, een natuurervaring in Italië, etc.

⁶ Philip Perlmann is de hoofdpersoon in Pascal Merciers (pseudoniem voor de Zwitsers-Duitse filosoof Peter Bieri) roman *Perlmanns Schweigen*. Het “zwijgen” is voor Perlmann een existentiële grondstemming die voortkomt uit de betrekkelijkheid van alle kennis. De autonomie van het denkend en kennend subject wordt opgegeven voor de omgeving die bepaalde verwachtingen van jou als deskundige heeft en waar je kennelijk aan moet (en

en erachter komt dat hij eigenlijk niets te melden heeft. Deze constatering en een aantal toevalligheden leiden ertoe dat hij de tekst van een relatief onbekende Russische taalonderzoeker, Leskov, die hij ter beoordeling toegestuurd heeft gekregen in het Engels vertaalt en wil gebruiken om toch constructief aan de ontmoeting te kunnen bijdragen.

Wat in deze roman opvalt, zijn niet de thema's en vertaalmoeilijkheden die Perlmann ervaart, maar alles buiten de eigenlijke taalkundige, inhoudelijke problemen om. Het gaat *feitelijk* helemaal niet over taalkunde, maar over alles wat Perlmann in zijn 'innerlijk' leven, als vader, echtgenoot en deskundige ervaart. De persoonlijke kant van het verhaal, de merkwaardige internationale samenstelling van deze "discourse community," de daden waartoe wetenschappers zich laten verleiden als ze in feite niets meer te melden hebben, dit alles maakt de noodzaak tot een reflectie op de status en de condities waaronder historiografie van de taalwetenschap plaatsvindt op zijn minst een dringende kwestie.⁷ Wat te denken van kennis en inzicht in wat we als discourse gemeenschap delen en waar we in verschillen bij onze aanpak (zie de inhoudelijk verschillende invulling van de "handboeken" in de historiografie van de taalwetenschap)?

2.1. Een historiografische actor-netwerktheorie: Latour

Ook hier spelen, zoals in de actor-netwerk-theorie (ANT) van de Fransman Bruno Latour, verschillende actoren (actANTen) een rol die gezamenlijk een netwerk vormen, waaruit het handelen begrijpelijk wordt. Bij Latour komen

wilt?) voldoen om je bestaan te rechtvaardigen.

⁷ Een voor de historiografie belangrijk inzicht vinden we ook in dit boek, wanneer het thema dat Leskov aandraagt kort wordt besproken en leidt tot enige consternatie binnen de taalkundigengroep. Het gaat daarbij om de status van waarheid bij herinneringen van en uit het verleden. Het gaat in alle gevallen, zo beweert de taalkundige Leskov, om ficties

wetenschappelijke en sociaal-maatschappelijke verbindingslijnen samen.
Latour doorbreekt de scheiding tussen wetenschap en maatschappij:

De presentatie van feiten als klinkend resultaat van methodologisch verantwoord onderzoek, ontnemt het zicht op het geploeter en de mislukkingen die daar vaak aan voorafgaan. Om die reden doen wetenschapsantropologen er goed aan zorgvuldig onderscheid te maken tussen tegenstrijdige verklaringen voor het behalen van wetenschappelijk gelijk: een verklaring die wordt geuit ná het sluiten van controversen, en verklaringen die stammen uit de tijd dat deze overwinning nog moest worden behaald. Alleen zo kan wetenschap van zijn mysterieuze glans worden ontdaan en worden teruggebracht tot bescheiden proporties. (Hendriks 1995; 2003³: 158)

Het gaat er in Latours denken om dat je de wetenschappelijke praktijken en controversen erkent, geen vooroordelen hebt tegenover die praktijken en controversen, successen van wetenschappen niet zonder context te beschouwen en de wetenschap-in-wording te bestuderen en niet als kant en klaar gegeven. In feite gebeurt dit ook in het boek van Mercier: Perlmann handelt op een manier die hij vooraf nooit voor mogelijk had gehouden en die voortvloeit uit toevallige omstandigheden waar hij in terecht komt en waarin hij afwegingen maakt en besluit om bepaalde handelingen wel en andere weer niet uit te voeren, ingegeven door verschillende motieven. Maar wellicht komt dit handelen bij wetenschappers vaker voor dan onze vooroordelen jegens de wetenschap als een onpartijdige, objectieve en controleerbare activiteit doen vermoeden. De contextualiteit van Perlmanns handelen is duidelijk: hij kan onder de gegeven omstandigheden niet anders.

Fascinerend aan deze roman is de vraag wat je met de afnemende relevantie van je eigen werk, je onderzoek en de waardering van anderen voor jouw werk doet. Er zijn legio hoogleraren en wetenschappelijke

medewerkers die het na enige tijd voor gezien houden omdat de wetenschap een wig drijft, een kloof doet ontstaan, tussen wat er werkelijk toe doet, het echte, volle leven, en hetgeen als een infuus de patiënt losmaakt van het leven of het leven iets kunstmatig geeft. De wetenschap koppelt de wetenschap los van het hier en nu en plaatst het in een vacuüm, “sub specie aeternitatis”, dat de actuele relevantie ervan tot een onbeduidende factor ineens doet schrompelen. De laatste zin van de roman luidt dan ook: “Er was niets gebeurd”.

3. Relevant historiografisch onderzoek

Nu is de vraag of de historiograaf van de taalwetenschap, ongetwijfeld een vakman die in staat is om op basis van de beheersing van het materiaal, de instrumenten,⁸ de plannen om een mooi historiografisch product te maken, ook zijn cliënten op een goede manier te woord staat; als hij daar ten minste op uit is in publicaties, lezingen of onderwijs.

De historiograaf als wetenschapper is dan ook een soort kunstenaar die zijn handwerk tentoonstelt, anderen laat genieten van het geproduceerde.

⁸ Een weergave van diverse gereedschappen als metaforen voor de verschillende meer of minder geschikte en relevante denkwijzen of methodes die mij toegang verlenen tot de te doorgronden of te bewerken materie biedt Paul Wouters in zijn *Denkgereedschap* (1999). Een keur aan instrumenten die de vakman *kan* hanteren in het fabricageproces passeert de revue. Echter, het materiaal kan ook om bepaald gereedschap vragen ter bewerking, waardoor het ene stuk gereedschap geschikter is dan het andere. Een intrigerend beeld (niet echt gereedschap maar het totaal omvattend) is dat van de werkende mens, het beeld van de deconstructieve methode, zoals die door Wouters wordt gepresenteerd. Deze deconstructie (1) neemt de vraagstelling niet serieus, (2) sleutelt creatief en kritisch aan de vraagstelling, (3) biedt vanuit een herformulering van de vraag uitzicht op nieuwe betekenis en (4) dient op een bepaalde manier mijn huidige doelen. Laat nu de werkende mens de vakman, de historiograaf van de taalwetenschap zijn, dan leidt het bovenstaande recept tot een ontluisterend beeld van diezelfde vakman: kan hij zijn eigen historische onderzoek, zijn historiografische benaderingswijze wel serieus nemen, in hoeverre is hij de creatieve en kritische sleutelaar aan historische gegevens en welke zingeving, welke huidige doelen zijn verdisconteerd in zijn arbeid? Wellicht begrijpt de werkende mens zelf het minst van waar hij mee bezig is.

Daarmee wordt wetenschap bij uitstek een podium dat liefhebbers aantrekt, hen vermaakt en soms ook inzicht biedt in de manier waarop de kunst wordt vertolkt. De kunstenaar als vakman verstaat de kunst om het geïnteresseerde publiek aan te spreken. Dat kan hij doen door de *Zeitgeist* in woorden of beelden tot vatten of het verleden te laten zien of te laten spreken. De uitdrukkingsvaardigheid van de vakman bindt anderen en laat hen meegaan in het scheppingsproces dat tot het uiteindelijke, zichtbare resultaat leidt. De vraag blijft of dit resultaat doel op zichzelf is of ‘slechts’ middel?

Kennis nemen van en deelnemen aan het historiografendebat is slechts beperkt mogelijk. Veel onttrekt zich als dynamische wetenschap-inwording aan de aandacht van de “discourse community”. De vraag is mede in het licht van “de werkende mens” of we dan wel een soort consensus moeten nastreven binnen de historiografie van de taalwetenschap? Bovendien, wanneer we deze consensus niet nastreven, is het toch verbazingwekkend welke oorverdovende stilte er momenteel op dit gebied heerst. Men zou veeleer een intensieve discussie verwachten over het gemis aan consensus of juist over de problematiek van een gedeeld begrip van de historiografie van de taalwetenschap. Ik denk hierbij aan een fundamentele discussie over verteltechnieken in de historiografie (narrativisme), het verwerken van historische gegevens binnen relevante contexten (de rechtvaardigingsgrondslag van historische gegevens), wat een historisch feit constitueert of wie uiteindelijk verantwoordelijk voor de kwaliteit van het historiografische onderzoek.

5. Slot: een contextueel of decontextueel keurslijf

Geschiedschrijving van de taalwetenschap is een eerbiedwaardig vakmanschap met legio uitdagingen en mogelijkheden om de individuele

vormingsbehoefte en anderzijds de noodzaak van een kosmopolitische houding met elkaar te verbinden. Ze zou echter veel meer de geijkte paden moeten verlaten, creatief en kritisch (niet monumentalistisch of antiquarisch) te werk gaan en historische feitelijkheden, juist omdat het sociale constructies zijn, te decontextualiseren ofwel relevant voor ons, historiografen van de taalwetenschap, te maken. Het lijkt alsof het historisch onderbouwen van het eigen systematische denken meer stof tot kritisch nadenken en een specifieke filologische attitude oplevert dan degelijk, historisch onderzoek door historisch en historiografisch geschoolde wetenschappers:

“[M]en [kan] zeggen dat het fouilleren van taalonderzoekers uit het verleden op soortgelijke interesses als wij er zelf op na houden, niet een bij voorbaat verwerpelijke aangelegenheid is. Voor de onderzoeker van nu kan in een schok der herkenning een persoonlijke stimulans gelegen zijn en bovendien kan een speurtocht naar (verwante) standpunten in het verleden, een ‘gesprek met de vorigen’, tot dan toe onderbelichte aspecten naar voren halen, eenzijdigheden corrigeren en op die manier ook voor anderen nuttige resultaten afwerpen.” (Noordegraaf 1988: 581)

De vraag bij dit alles blijft, waarin het vakmanschap van de werkende mens, de historiograaf, dan precies bestaat?. We leren van de werkende en vragende vaklui die ons aanspreken, ons duidelijk laten voelen, waar het in de taalwetenschapshistoriografie werkelijk om gaat. Aan de andere kant hebben we de avonturiers nodig die zich bezig houden met de problematische contextualiteit en rechtvaardiging van historiografisch onderzoek, kortom: een vruchtbare samenwerking tussen neofoben en neofielen.

Bibliografie

- Chomsky, Noam A. (1966). *Cartesian Linguistics. A Chapter in the History of Rationalist Thought*. New York: Harper & Row
- Collins, Harry, Trevor Pinch (1993; 1995²; 2003). *The Golem. What You Should Know about Science*. Cambridge: Cambridge University Press
- “Discourse community”. Internet:
http://en.wikipedia.org/wiki/Discourse_community, gezien 20 oktober 2007
- Feynman, Richard P. (1999; 2001). *The pleasure of finding things out*. London: Penguin
- Foucault, Michel (1967). *Les mots et les choses*. Nederlandse vertaling door Walter van der Star. 2006: *De woorden en de dingen. Een archeologie van de menswetenschappen*. Amsterdam: Boom
- “Golem”. Internet: [http://nl.wikipedia.org/wiki/Golem_\(legende\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Golem_(legende)), gezien 10 oktober 2007
- Hendriks, Ruud (1995; 2003³). “De wetenschapsantropologie van Bruno Latour”. In: Widdershoven-Heerding e.a.: *Wetenschapsleer*. Heerlen: Open Universiteit
- Law, Vivien (2003). *The History of Linguistics in Europe. From Plato to 1600*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lorenz, Chris (1987; 1990²). *De constructie van het verleden. Een inleiding in de theorie van de geschiedenis*. Amsterdam, Meppel: Boom
- Mercier, Pascal (1995). *Perlmanns Schweigen*. München: Hanser [vertaling in het Nederlands door Gerda Meijerink. 2007. Perlmann’s zwijgen. Amsterdam: Wereldbibliotheek]
- Noordegraaf, Jan (1988). “Taal, taalkunde en geschiedenis”. *Tijdschrift voor geschiedenis* 101, 575-588
- Shapin, Steven (1996; 2005). *De wetenschappelijke revolutie*. Amsterdam: Balans
- Wouters, Paul (1999). *Denkgereedschap. Een filosofische onderhoudsbeurt*. Rotterdam: Lemniscaat